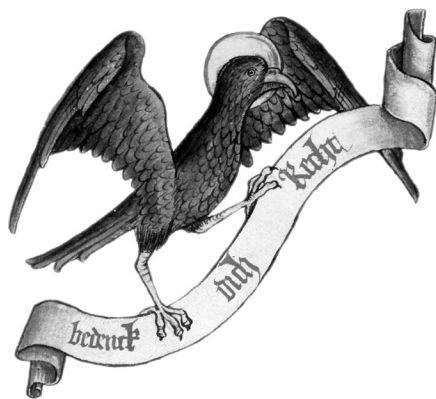

Særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 50
2011

With summaries

KØBENHAVN 2011
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 169.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 178.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen
med tak til Ivan Boserup

Redaktionsråd:
Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Lesebo Design Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob Kyril Meile
Nodesats: Niels Bo Foltmann
Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-085-8

EJERMÆRKER
I DANMARKS KUNSTBIBLIOTEKS
ÆLDRE SAMLING 1754 TIL 1810

AF

PATRICK KRAGELUND

Danmarks Kunstbibliotek (som det siden 250-års jubilæet i 2004 hedder) opstod som en del af Det kgl. Danske Kunstakademi og har siden Akademiets grundlæggelse i 1754 haft adresse på Kongens Nytorv. De langvarige og stærke bånd til de kunstneriske uddannelser og opkomsten af et ikke mindre bogkrævende nationalt museumsvesen (med kunsthistorie som selvstændig universitetsdisciplin fra 1856) er blandt de faktorer, som har skabt behov og grundlag for en samling, som i dag er blandt fagområdets største i Europa.¹

Fokus for nærværende bibliotekshistoriske undersøgelser (den første af planlagt to) er ejermærker i de tidligst erhvervede dele af Danmarks Kunstbiblioteks samling. I tilgift til fyrster, lærde og bogsamlere – der så ofte præger accessionen i biblioteker med en lang historie – er det kulturhistorisk interessante ved netop denne samling de dokumenterbare bånd til billedkunstens og arkitekturens egentlige udøvere. Til kunstens læsende fagfolk og, specielt i undersøgelsens anden del, til kunstens aktive forvaltere.

I den her indkredsede, tidligste fase er der to skelsættende vendepunkter. Først Akademiets reviderede fundats af 1758 og dernæst Akademiets anskaffelse i 1810 af maleren Nicolai Abildgaards efterladte bogsamling. Da sidstnævnte køb både i henseende til volumen og kvalitet markerer overgangen fra en nyttig håndbogssamling til et egentligt fagbibliotek, er det naturligvis her fremstillingens tyngdepunkt ligger. For det er her, i malerens oprindelige privatbibliotek, at forbindelsen mellem kunstnerne og deres bøger kommer mest facetteret til udtryk.

¹ Patrick Kragelund: Fra Kunstakademiets Bibliotek til Danmarks Kunstbibliotek. Emma Salling & Anneli Fuchs (red.): *Kunstakademiet 1754–2004*, 2004, I, s. 383–420, 429–446.

Fra Frederik 5. til enkefru Abildgaard

Men nu først om den ret spæde begyndelse. Ved grundlæggelsen (efter talrige tilløb) af selve Akademiet i 1754 forefandtes der uden tvivl en bogsamling. En sådan var uundværlig, både med henblik på tegneundervisningens kopiering af forlæg samt undervisningen i mytologi og ikonografi, i anatomi og bygningskunst. De til formålet anvendte stikværker, gerne i store folio eller kvart formater, var ofte kostbare og krævede både ansvarlig pleje og tilsyn. Ved revisionen af Akademiets fundats i 1758 havde man tydeligvis erkendt behovet, for nu defineres biblioteket som et selvstændigt ansvarsområde, med en bibliotekar (jeg er den tiende i rækken), der skulle stå for vedligehold og udbygning; biblioteket fik nu indrettet egne lokaler, i disse tidlige år i den såkaldte Søndre Forsal op til Charlottenborgs kuppelsal. Professorerne blev nu opfordret til at udarbejde lister over de bøger, de i deres undervisning havde brug for. Listerne, der desværre synes tabt, forelagdes kongen, som i 1760 kvitterede med en større bog gave.²

I 1764 lod akademidirektøren Jean Jacques Saly indrette en egentlig bibliotekssal med smagfuldt tegnede bogskabe; ved samme lejlighed bestilte direktøren 25 forgyldte rammer til et nu igangsat portrætgalleri med den flotteste ramme forbeholdt direktøren, mens daværende og fremtidige medlemsportrætter måtte nøjes med et mere nedtonet standardformat.³ Fra dette historiske biblioteksrum, som i 1809 husede en respektabel, støt voksende håndbogssamling, er portrætgalleriet og godt 40 % af den oprindelige bogsamling stadig bevaret. Dokumenter fra 1760 og inventarer fra 1767 og 1785 illustrerer samlingens vækst fra et halvt hundrede værker i 1767 til godt 700 titler i 1809.⁴ Af den oprindelige gave fra kongen på 27 værker, købt hos byens førende boghandler, Claude Philibert (1709–84) på Kgs. Nytorv, er der fortsat 19 bevaret. I senere tilgang er der i ganske enkelte tilfælde også oprin-

² Jens Frederik Nørbæk: En billedhuggers bogliste. Et bidrag til det danske kunstakademi og dets biblioteks historie. *Nordisk Tidskrift för Bok- og Biblioteksväsen* 59, 1972, s. 1–25; s. 16–18 opregner kongens gaver.

³ Marianne Saabye: Kunstakademiets indretning på Charlottenborg 1753–1771. *Historiske meddelelser om København*, 1973, s. 24.

⁴ En søgning på *Arkivalier om DKBs historie* i Danmarks Kunstbiblioteks web giver en oversigt over de relevante protokoller og registeranter, i kopi eller original; materialet er sammenfattet i en upubliceret konkordans op til 1889 af Anne Lise Thygesen: *Boglistes, protokoller og trykte kataloger over Kunstakademiets bogsamling fra dets stiftelse til 1860*, 1975 = DKB, C 12.204.

Fig. 1. Ideer til en ny audienssal i Paul Decker: *Fürstlicher Baumeister oder Architectura civilis : wie grosser Fürsten und Herren Palläste ... füglich anzulegen und nach heutiger Art auszuzieren*, Augsburg 1711–13. Danmarks Kunstbibliotek, B 73.

delige ejermærker. F.eks. viser en exlibris, at et af værkerne har stået i kronprins Frederik, den senere Frederik 5.s håndbibliotek. Det drejer sig om en af klassikerne i senbarokkens nordeuropæiske bygningskultur, nemlig Paul Deckers *Fürstlicher Baumeister oder Architectura civilis : wie grosser Fürsten und Herren Palläste mit ihren Höfen, Lusthäusern, Gärten, Grotten, Orangerien und anderen darzu gehörigen Gebäuden füglich anzulegen und nach heutiger Art auszuzieren; zusamt den Grund-Rissen und Durchschnitten, auch vornehmsten Gemächern und Säülen eines ordentlichen fürstlichen Pallastes*, Augsburg 1711–13.

Som titlen siger, illustrerer Decker, hvordan man bygger for magten. I ofte kopierede og imiterede folio ark, som også grafisk er en øjenfryd, gives der mønstre og eksempler på den rette stil at anvende. Specielt for

kronprinsens far, Christian 6. og dennes bygmestre var det i denne rigt dekorerede og allegorisk udsagnstunge byggestil, enevælden hentede sine forbilleder (fig. 1). Som håndbog på landets nyoprettede "Skildrer-, Billedhugger- og Bygnings-Akademie" (som Akademiet dengang betegnede sig)⁵ må man have ment, at den gamle klassiker stadig kunne fortælle noget om, hvad der forventedes.

Lignende ejermærker viser, at Akademiets præses, Arveprins Frederik, engang i mellem også havde gaver med. Det samme gælder Christian 7. Muligvis har der oprindeligt været spor af langt flere sådanne donationer, men denne ældste del af samlingen er, som mange skolebiblioteker, præget af slid, kopiering og praktisk brug. Ofte er der grebet til nyindbindinger, som kan have slettet en ældre proveniens. I praksis er denne ældste del af samlingen derfor meget lidt oplysende, hvad angår bøgernes herkomst og tidligere ejere.

Dette billede ændres markant i 1810, da Akademiets præses, prins Christian Frederik (senere Christian 8.) efter Abildgaards død i 1809 foranledigede, at dennes store bogsamling blev købt af kongen og skænket til Kunstakademiet "til Gavn for ... Konstens Dyrkere i Danmark" (som prinsen højtidsfuldt, men træffende formulerede det). Primus motor i denne transaktion var tydeligvis afdødes enke, Juliane Marie Abildgaard. I oktober 1809, få måneder efter sin mands død, åbnede hun dørene i deres bolig på Charlottenborg, for hvad der i praksis var den første retrospektive kunstudstilling i Danmark. Som optakt til selve åbningen inviterede enkefruen prinsen (der var en stor beundrer af den afdøde) til en separat rundvisning. Af Christian Frederiks takkebrev fremgår det tydeligt, at salget af bogsamlingen ved den lejlighed var blevet bragt på bane. Som alle kunstinteresserede vidste også prinsen, at denne samling i en vis forstand var blevet Akademiets bibliotek – eller i hvert fald var det bibliotek, som Akademiet burde have. Her var hele den klassiske kunsthistorie om arkitektur og billedkunst samlet, her lånte Akademiet bøger, "naar nogen ... Oplysning skulde bringes tilveie" – og det samme gjorde elever og kolleger i så stort tal, at enken straks efter sin mands død havde måttet annoncere i *Adresseavisen* for at bede lånerne returnere, hvad de havde fået lov at tage med hjem.⁶ Som den kunstinteresserede Torkel Baden i 1792 rapporterede til Georg

⁵ Emma Salling & Claus M. Smidt: *Fundamentet. De første hundrede år. Emma Salling & Anneli Fuchs (red.): Kunstakademiet 1754–2004*, 2004, I, s. 23 ff.

⁶ Om købet, Akademiets brug af biblioteket og annoncen i *Adresseavisen*, se Kragelund 1999, s. 29–93.

Zoëga i Rom om bogsituationen i København: "Suhm har et anseeligt Forraad af saadanne Værker, og hvad jeg ey finder der, træffer jeg paa Kongens Bibliothek, og naar alting glipper, da hos Abildgaard, som har en smuk og smagfuld Samling af italienske Kunstbøger ...".⁷

Så det er ikke overraskende, at Akademiets præses nu gik i realitetsforhandlinger med enken. En komplet katalog blev udarbejdet, samlingen vurderet og det lykkedes den unge fru Abildgaard, som havde sin pension at tænke på og tydeligvis tingede bravt, at få hele 15.000 rigsdaler for bøgerne. De blev nu overtaget af Akademiet og indlemmet i det eksisterende bibliotek, der med ét voksede til at være et efter datidens forhold respektindgydende kunstbibliotek.

Der er andetsteds redegjort detaljeret for den betydning, samlingen har for forståelsen af Abildgaards *oeuvre*. Det er ikke tilfældigt, at bogsamlingen som en tavs, men manende medspiller var visuelt inddraget i Statens Museum for Kunsts retrospektive udstilling om Abildgaard i 200 året for hans død. Det er nu almindeligt anerkendt, at samlingen er en vigtig nøgle til et 1700-tal med helt andre dagsordner, politisk, filosofisk og kunstnerisk, end en kunsthistorie flasket op på den såkaldte guldalder havde formået at få i øjenhøjde.

Men samtidig er samlingen en væsentlig, i en europæisk sammenhæng, enestående velbevaret kilde til fagområdernes egen historie. Hvad enten det drejer sig om håndbøger i bygningskunst, perspektivtraktater eller æstetisk teori finder man her et illustrativt tværsnit af den europæiske kunstlitteratur. Af litteratur, vel at mærke, der har været brugt af kunstnere og arkitekter over et i nogle tilfælde meget langt tidsrum. Som et led i et igangværende projekt, som sigter på at skabe et virtuelt katalog over dette rigt profilerede kunstnerbibliotek, skal der her fokuseres på værker med kendt proveniens. Undersøgelsen berører ikke kun værker, som stadig findes på Danmarks Kunstbibliotek. Bøger vandrer som bekendt og en del af Abildgaards blev i årtierne efter hans død overdraget andre samlinger, ved salg eller byttehandler. I 1816 solgtes et parti kostbare dubletter til Det kgl. Håndbibliotek, siden fulgte byttehandler med Det Kongelige Bibliotek (1834) og Den kgl. Mønt- og Medaille-Samling på Nationalmuseet (1843).⁸ I alle tre tilfælde medgik værker, hvis ejermærker gør dem til en væsentlig del af den oprindelige samlings historie.

⁷ Karen Ascani (red.): *Georg Zoëga. Briefe und Dokumente*, 2011, nr. 558 (Torkel Baden an Georg Zoëga, 4.5.1792).

⁸ Salg og byttehandler: Kragelund 1999, s. 34–38.

Et kunstnerbibliotek bliver til

Abildgaards var et liv blandt mange bøger. Her hentede han ideer, billeder og stof af den slags, som drømme og kunst er gjort af. Vejen fra digtning og drama til hans tegninger og malerier er sjældent lang. Som den eneste danske kunstner i 1700-tallet har denne orientering mod de indre syner givet ham en fremtrædende plads i periodens europæiske kunsthistorie. F.eks. som den første uden for Storbritannien, som har illustreret Shakespeare (som han formentlig aldrig så på scenen, men kun har kendt fra en ikke længere bevaret udgave af skuespillene).⁹

Den stærke kobling af *pictura* og *poesis* præger allerede hans arbejder fra læreårene i Rom. Fra disse år er der også et par bøger bevaret med tydelig relation til hans ophold og arbejde. Og da han ofte annoterede sine bøger, er sporene sommetider meget direkte. Af ejermærker er der derimod få. Fra Romerårene er der dog en lille håndfuld, alle (lidt rørende) med et "N. Abildgaard" skrevet med græske bogstaver¹⁰ og alle hørende til grundpensum: Pausanias' guide til det antikke Grækenland, en Italiens guide, en mytologi, en romersk historie, en Ovid og en gennempløjet *Iliade*.¹¹ Det græske synes et forspil til den hjemmelavede "antikke" kunstnersignatur på det romerske hovedværk, *Den sårede Filoktet*. ΝΙΚΩΛΑΙΟΣ ΤΟΥ ΣΗΒΗΡΙΝΟΥ ΑΦΝΙΚΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕΝ, "Nikolaj, Sørensen søn, fra København skabte dette".

Hovedparten af den bogsamling, han i disse år anlagde, og som han udbyggede lige til sin død i 1809, har han efter alt at dømme købt gennem boghandlere i ind- og sikkert også udland. Samlingens sproglige profil er international, med en overvægt af fransk, italiensk, tysk (i den nævnte rækkefølge); efter latin (som regel i værker han har købt for deres visuelle udstyr) følger så dansk skarpt efterfulgt af engelsk (et usædvanligt sprog at mestre, selv blandt periodens intellektuelle). Breve til elever og bekendte i udlandet, rækkende fra Thorvaldsen og Georg Zoëga i Rom til P.A. Heiberg i Paris viser, at netværket har været hårdt spændt for med hensyn til indkøb og hjemsendelse af bogpakker. Der kendes speditører i Livorno, Bolzano og Lübeck, som var involveret i

⁹ Patrick Kragelund: Abildgaard, Füssli and the first Shakespeare paintings outside Britain. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 73, 2010, s. 237–254.

¹⁰ Et eksempel gengivet i Kragelund 1999, s. 195.

¹¹ Ovid udgaven er sammen med en italiensk oplysningstraktat overført til Det Kongelige Bibliotek i 1834, de øvrige kan lokaliseres ved en søgning på "ejermærke" i Danmarks Kunstbiblioteks web.

det praktiske.¹² Men som samlingen dokumenterer, var Abildgaard også en flittig aftager fra periodens mange bogauktioner. Fra hjemkomsten fra Rom i 1777 og frem til hans død i 1809 viser ejermærker, at han, direkte eller på anden hånd, har anskaffet bøger solgt på mindst en halv snes af periodens danske bogauktioner.¹³

Hans deltagelse bekræftes i et enkelt tilfælde af et bevaret katalog, som har købernavne anført. Et andet sådant katalog viser, at han sommetider aftog, hvad andre havde købt, det være sig i kommission eller helt tilfældigt. Nogle af de bøger i hans samling, som stammer fra sådanne auktioner, kan således udmærket have været handlet flere gange, inden de endte hos Abildgaard. Men når man med støtte i Harald Ilsøes vidtfavnende studier i dansk bibliotekshistorie betragter listen og dens kronologi, er der et forhold, som underbygger formodningen om, at vi her har en rimeligt pålidelig kilde til bogsamlingens tilblivelse. Et egenhændigt katalog over hans bogsamling viser dens omfang i slutningen af 1788, altså godt ti år efter, at han i 1777 kom hjem fra Rom og blev ansat som professor ved Akademiet.¹⁴ I løbet af dette tiår gjorde den store bestilling på malerierne til Christiansborgs Riddersal Abildgaard til en velhavende mand. Med fri bolig, professorgage og 1000 rigsdaler i honorar for hvert maleri til Riddersalen, var der nu råd til at købe stort ind. Og købt blev der.

Hans samling var ved årtiets afslutning vokset til godt 1000 titler. Blandt dem er værker, som han efter alt at dømme anskaffede på følgende større bogauktioner (plus formentlig en lang række andre): I 1781 synes Abildgaard at have købt ved auktionerne efter Christian Frederik Temler (23.4.1781), Frederik Horn (3.12.1781), digteren Christian Frederik Wadskiær og Christian Ditlev Hedegaard (begge i 1782, den sidste d. 29.4). Samlet kan der fra disse fire auktioner indkredses fem nyanskaffelser, hvilket formentlig er et langt lavere tal end det reelle. Ingen af de nævnte behøver nemlig at have været konsekvente med at skrive deres navnetræk i deres bøger. Her synes praksis at have været svingende.

¹² Breveksling med Heiberg: Kragelund 1999, s. 76; en brevfølge afsluttet 20.3.1802 med Thorvaldsen om tre bind af Vatikanmuseets katalog, *Il Museo Pio-Clementino*, illustrerer sider af proceduren: Bertel Thorvaldsens Breve: <<http://brevarkivet.thorvaldsensmuseum.dk/breve/ea0302>>

¹³ Harald Ilsøe: *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661–1811*, 2007; her tilføjes yderligere to auktioner, hvorfra Abildgaard fik nye bøger, efter A.C. Hviid (5.2.1789) og efter grev A.G. Moltke (11.11.1793) = *Bibliotheca Danica* 4, 580 og 583.

¹⁴ Abildgaards egenhændige katalog over bogsamlingen i NKS 2337 4* og salgskataloget fra 1810: Kragelund 1999, s. 78–93, 662.

Billedhuggeren Johannes Wiedewelt (1731–1802) var åbenbart meget omhyggelig og bogsamleren Bolle Willum Luxdorph (1716–88) ligeledes, men Abildgaard selv har af samlet c. 1430 endnu bevarede titler kun udstyret tretten med sit navnetræk. Så når han allerede i løbet af det første tiår efter sin hjemkomst opbyggede så stor en samling af både ældre og nyere udgivelser, repræsenterer de identificerbare auktionsbesøg efter alt at dømme kun toppen af det berømte isbjerg.

Det er derfor svært at sige, hvor meget vægt det skal tillægges, at der efter 1783 er en længere periode uden dokumenterbare køb fra sådanne foranstaltninger. Måske var der en pause i auktionskøbene. I perioden mellem foråret 1789 og sommeren 1793 (hvor vi bagerst i hans egenhændige katalog over bogsamlingen har et sæt accessionslister), er det imidlertid tydeligt, at maleren drog fordel af periodens stribe af store, for køberne uden tvivl fordelagtige bogauktioner. Det er ikke tilfældigt, at han i disse år anskaffede sig de trykte kataloger til auktionerne efter grev Otto Thott (1788–92), Henrik Gerner (marts 1789), Luxdorph (14.9.1789) og Henrik Stampe (april 1791), for ved i al fald en af disse auktioner kan han konstateres at have været aftager, og det endda i ret stor stil. I hans samling var der hen ved femten værker med Luxdorfs superexlibris, blandt dem et par kostbare italienske stikværker, begge med Luxdorfs karakteristiske supplerende annotation på permen.¹⁵ Et eksemplar af Luxdorph salgskataloget tilhørende Nasjonalbiblioteket i Oslo har priser og købere omhyggeligt anført. Det viser, at Abildgaard ved denne lejlighed spenderede hen ved 60 rigsdaler.¹⁶ Med sig hjem fik han så til gengæld bl.a. Fulvio Orsinis *Imagines et Elogia Virorum illustrium et eruditor. ex antiquis Lapidibus et Nomismatib.*

¹⁵ Francesco Gori: *Le gemme antiche di Anton-Maria Zanetti*, Venezia 1750 er i Luxdorfs auktionskatalog (fol. nr. 1088) *Edit. splend. L.M. Acced. varia mss de Zanettiis (c. insign. pict.)*, "En prægtig udgave. Rødt maroquin. Oveni kommer forskelligt håndskrevet om Zanetti slægten (med billede af deres våbenskjold)". Abildgaard betalte godt 11 rigsdaler.

¹⁶ Luxdorfs anoterede auktionskatalog i Nasjonalbiblioteket i Oslo: Ilsøe 2007, s. 209; "Justitsraad Abildgaard" er anført som køber af fol. nr. 1074 (= DKB C 7); 1084 (= Nationalmuseet III k 75 fol.); 1088 (= DKB B 126 ra); kvart: 1306–07 (= C 304); 2970 (= D 89); 2971 (= C 152); 2972 (= C 80); 2973 (= C 74); 2990 (= D 74) og oktav nr. 5679 (D 91). D 55 og D 472 blev købt med de øvrige og har begge Luxdorph superexlibris, men har ikke kunnet lokaliseres i salgskataloget. Udover de anførte har Abildgaard endvidere købt to beretninger fra kaptajn Cooks rejser (kvart 1374–75 og 1376 = C 281, 283), men eksemplarerne er uden Luxdorfs karakteristiske superexlibris. Luxdorph, kvart nr. 1295 blev på auktionen solgt til anden side, og er først senere erhvervet af Abildgaard (= C 96).

expressa, Rom 1570. Det grafiske raffinement i Orsinis gengivelser af antikke portrætter af antikkens store skikkelser har tydeligvis talt til malarerens fantasi. Det var her han hentede ideer om, hvordan Sappho fra Lesbos skulle se ud.¹⁷

I samme periode kan det ad anden vej ses, at han også besøgte auktionen efter Andreas Christian Hviid (5.2.1789) og grev A.G. Moltke (11.11.1793). Så er der igen tilsyneladende en pause, men som anført kan skindet udmærket bedrage. I alle tilfælde viser breve til og fra venner og elever på udlandsrejse, at han lige til det sidste købte bøger fra nær og, især, fjern. I årene mellem 1788 og hans død i 1809 voksede hans samling, trods udskilning af en del indkøb fra de unge år til en samlet bestand på godt 1725 titler. Når hertil lægges de mere end 120 titler, der opregnes i katalogen fra 1788 og 1789–93, men som ikke figurerer i salgskatalogen, får man et indtryk af en samling i støt vækst. Foræringer modtog han også, nogle i embeds medfør. I 1807 var f.eks. den østrigske gesandt grev Luzow på visit med en gave, et stikværk om den nys afsluttede rytterstatue for kejser Joseph II på Josephsplads i Wien. Abildgaard har på permen oplyst om foræringen og ladet den gå videre (formentlig uden tøven: absolutismens rytterstatuer var i Abildgaards øjne *passé*).¹⁸ Andre fik han gennem personlige venner, men mere om det under associationseksemplarerne.

Superexlibris og trykte ejermærker

Med så vedholdende og bred en indkøbsaktivitet, også i den mere kostbare ende af bogmarkedet, overrasker det ikke, at hans samling rummer en del eksempler på bind med kongers, adeliges og dedikerede bogsamleres superexlibris: listen kan begynde med et flot barokbind fra 1670erne, vistnok af Jacques Morel, med Karl 11. af Sveriges forgyldte spejlmonogram (fig. 2a).¹⁹ Værket kom ifølge en nu udvisket notits på

¹⁷ Abildgaards kreative brug af sin bogsamling: Kragelund 1999, passim; om Sappho, s. 70–72.

¹⁸ Gesandten gave: Danmarks Kunstbibliotek, B 232; Abildgaards holdning til rytterstatuer og enevælde: Patrick Kragelund: *Mann müsse keine Statue Équestre machen*: Abildgaard and Schadow in Copenhagen 1791. *RIHA Journal* 0018 (marts 2011), <<http://www.riha-journal.org/articles/2011/2011-jan-mar/kragelund-abildgaard-and-schadow>>

¹⁹ Johannes Rudbek: *Svenska bokband under nyare tiden I 1521–1718*, Stockholm 1912, s. 102–103 og Arthur Sjögren: *Svenska kungliga och furstliga bokägarmärken, inklusive dedikations og donationsexlibris*, Stockholm 1915, s. 85 fig. 68 gengiver tilsvarende bind (med tak til slottsbibliotekar Antoinette Ramsay Herthelius, Bernadottebiblioteket for disse henvisninger).

Fig. 2a

Fig. 2b

Fig. 2c

Fig. 2d

Fig. 2a-d. Superexlibris tilhørende Kong Karl 11. af Sverige (a), hertug Friedrich 3. af Slesvig-Holsten-Gottorp (b), grev Christian Gyldenløve (c) og grev Adam Gottlob Moltke (d). Henholdsvis Danmarks Kunstbibliotek, C 62 RA; B 18:1-2 RA; B 59 RA og B+ 190.

markedet ved et salg af dubletter i Stockholm 23.11.1776 under overbibliotekaren Anders Wilde (1758–95).

To værker fra Gottorp biblioteket, ligeledes med fyrsteligt superexlibris (fig. 2b), omtales nedenfor under associationseksemplarer; fra Danmark i øvrigt er der eksempler på bind med Christian Danneskiold-Samsøes og Adam G. Moltkes superexlibris (fig. 2c og d).²⁰ Størst interesse har et smukt rødt maroquinbind med Gyldenløves forgyldte emblem (fig. 2c).²¹ Det har været usikkert,²² hvorvidt dette superexlibris tilhørte Christian (1674–1703) eller Ulrik Christian Gyldenløve (1678–1719). Som Ingrid Ilsøe anfører, tyder ligheden med de såkaldte Walter bind (se nedenfor) på det første (grev Christian havde Frederik Walter med som hovmester på en udlandsrejse i 1680'erne). Denne antagelse bekræftes nu af eksemplaret i Danmarks Kunstbibliotek, for som det håndskrevne ejermærke stolt kundgør, var bogen en gave fra Christian Gyldenløve til Frederik Weyberg (c. 1670–1720), som efter den dybt ærbødige ordlyd at dømme (“Sa Haute Excellence Mons^{sr} Christian Güldenleü a fait present de ce Livre à moy Son tres humble Serviteur F. Weyberg”) fortsat var ung og lovende, da han (tidligt i 1690erne?) modtog gaven (fig. 3). Værket er et samlebind med 250 stik, fortrinsvis af franske kunstnere som Adam Perelle.²³

Fra udlandet suppleres samlingen af boghistoriske bind med et eksemplar, der oprindelig tilhørte det store privatbibliotek, som Ludvig 14.s førsteminister Jean Baptiste Colbert (1619–73) opbyggede. Bindet viser Colberts emblematiske superexlibris i form en slange (latin *coluber*). Bogen blev med den øvrige samling bortauktioneret af børnebørnene i Paris 1728²⁴ og er, ad uransaglige veje, endt i Danmark.

I en dansk sammenhæng er det værd at fremhæve samlingens fine eksempler på de fransk inspirerede såkaldte Walter bind oprindelig tilhørende samleren Frederik Walter (1649–1718);²⁵ i lighed med gaven fra Gyldenløve til Weyberg fremhæver bindets røde maroquin den for-

²⁰ Formentlig købt på Moltke auktionen 11.11.1793 = fol. nr. 67.

²¹ Anker Kyster & Sofus Larsen: *Danish Eighteenth Century Bindings 1730–1780*, 1930, pl. 5 gengiver et tilsvarende bind med superexlibris.

²² Ingrid Ilsøe: Bogbindstudier i Det Kongelige Bibliotek II. Danske bogbind og bogbindere ca. 1710–1740. *Fund og Forskning* 35, 1996, 11–64 s. 12.

²³ Om værket se Paul W. Nash et al. (red.): *British Architectural Library. Royal Institute of British Architects. Early Printed Books 1478–1840*, München 2003, bd. 5, nr. 4048.

²⁴ Eksemplaret er i auktionskataloget *Bibliotheca Colbertina*, Paris 1728, 8 nr. 15.838.

²⁵ Walter bind i andre samlinger: Lauritz Nielsen: *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne*, I, 1946, s. 210–212 og Ilsøe 1996, s. 11–12.

gyldte superexlibris; sidernes snit er her til og med også forgyldt. Et pragtværk med denne indbinding havde Walter foræret sin ven, Det Kongelige Biblioteks chef Johann Conrad Wolfen, fra hvis samling det efter hans død i 1729 kom i handelen, indtil det endte hos Abildgaard og, efter ham, Kunstakademiet. Det drejer sig om Lorenz Begers prangende *Thesaurus Brandenburgicus selectus* (Berlin 1696) med komplet katalog over kurfyrstens antik- og møntsamling. I 1843 blev værket som led i en byttehandel overdraget Den kgl. Mønt- og Medaille-Samling. Et oprindeligt katalognummer og den egenhændige påskrift "Donum generosissimi Walteri Joannis Conradi Wolfen"²⁶ vidner stadig om proveniensens.²⁷ Nævnes skal sluttelig værker med samleren Frederik Horns (1708–81) karakteristiske exlibris og bogbind af Johann Boppenhausen (oprindeligt fra Niels Foss (1670–1751) samling).²⁸ Detaljer om de her registrerede eksempler kan findes ved en søgning på "superexlibris", "bogbind" eller "ejermærke" i Danmarks Kunstbiblioteks web, <www.kunstabib.dk>

Skrevne ejermærker

Ud over værker fra de ovenfor nævnte bogsamlinger, er der spredt i denne ældre samling et betydeligt antal skrevne ejernavne. Her mødes kendte og ukendte, danske og udlændige. Navnene bærer i deres spredning og forskellighed vidnesbyrd om et bogmarked præget af megen genbrug og ofte forbløffende vidtfavnende forbindelser på kryds og tværs af hele Europa. En abbed i Lucca, en købmand i Cadiz, en fransk renæssance lærd og en britisk ambassadør i Svejts er blandt de tidligere navngivne ejere; trods det gamle samfunds skæve kønslige rekruttering i uddannelserne er der også et par interessante kvindelige 1600-tals læsere blandt de tidligere ejere. Men mere om dem til sidst.

Her først tre af de lærde kvinders samtidige, præsten Niels Andersen Vandstad (1625–77) og adelsmændene Laurids Ulfeldt (1605–59) og "Ovidius Iulius Ivvari fil.", på godt dansk Ove Iversen Juul (1615–86) til Villestrup.

²⁶ "Den højst gavmilde Walters gave. Johannes Conrad Wolfen".

²⁷ Walters gave: Nationalmuseets Bibliotek, III k 40 fol. Værket er fremhævet som *exemplar nitidissim.* ("et meget elegant eksemplar") i auktionskatalogen over Wolfens bøger 27.11.1713 fol. nr. 35–37, men blev ikke solgt; samme karakteristik i auktionskatalogen 30.10.1730, fol. nr. 31–33 (*Bibliotheca Danica* 4, 590).

²⁸ Frederik Horn: Ilsøe 2007, s. 191 (med gengivelse af exlibris); Boppenhausen og Foss: Ilsøe 1996, s. 49ff.

Fig. 3. Frederik Weybergs ejermærke i Adam Perelle et al.: *Veües des belles maisons de France* og *Veües de Rome et environs* (S. I; s. a. [c. 1690]). Danmarks Kunstbibliotek, B 59 RA.

Ulfeldts bog- og kunstsamling var meget betydelig og blev samlet købt af Frederik 3. Men også Vandstad og specielt Juul hævdede sig smukt med samlinger, der også talte inkunabler; en del er siden erhvervet af Det Kongelige Bibliotek.²⁹

Abildgaard samlede ikke inkunabler. Hans sigte var praktisk, men også æstetisk (hvad der i hans erhverv til en vis grad kom ud på det samme). Fra Vandstads samling havde han et lærd – og velillustreret – værk om romersk religion. Alt fra antikken havde Abildgaards interesse, men på ét fagområde var han særligt fokuseret. Abildgaard var en ivrig møntsamlere. Hans græske og romerske mønter blev efter hans død erhvervet af den Kgl. Mønt og Medaille-Samling. Som samler har han haft brug for et ret betydeligt håndbibliotek – og som nævnt overgik også denne del af hans samlinger mange år efter hans død fra Kunstakade-

²⁹ Victor Madsen: *Katalog over Det Kongelige Biblioteks Inkunabler*, I–III, 1935–63, nr. 1592 har tilhørt Vandstad; nr. 549 og 728 Ulfeldt. Ove Juuls *editio princeps* af Julius Caesars *Gallerkrig* fra 1469 har også tilhørt KB: Harald Ilsøe: *Det Kongelige Bibliotek i støbeskeen*, I–II, 1999, s. 654. Hans ejermærke var dér som her “Ovidius Jull Iviri fil. 1642”.

miet til Møntsamlingen (som velvilligt har bistået en finkæmning af denne del af Nationalmuseets bibliotek med henblik på at identificere værker med Kunstakademi og Abildgaard proveniens).³⁰

Blandt disse er et værk, som tidligere har tilhørt Ove Juul. Det er forsynet med hans karakteristiske ejermærke “Ovidius Iulius Ivare fil. 1643”. Værket figurerer i auktionskatalogen over Juuls samling fra 1687.³¹ Samlingshistorisk er dette ejerforhold dobbelt interessant, fordi Ove Juul – ligesom Abildgaard – selv var møntsamler.³² I den store flamske grafiker Hubert Goltzius’ *Graecia, sive Historiae urbium et populorum Graeciae ex antiquis numismatibus restituae libri IV*, Brügge 1576, har han kunnet få et visuelt glansfuldt billede af hele det antikke Grækenlands numismatik.³³

Sluttelig “Lorenzo Ulfeldt” som rigsråden, stolt af sine gode sprogkundskaber inklusive italiensk, signerer sig i sin udgave af Carlo Ridolfi: *Le Maraviglie dell’arte, overo Le vite de gl’ illustri pittori veneti*, Venezia 1648 (fig. 4). Erhvervelsen af Ulfeldts bibliotek er et vendepunkt i Det Kongelige Biblioteks tidlige historie,³⁴ men på et tidspunkt er Ridolfis klassiker, der står opført i auktionskataloget over Ulfeldts samling fra 1662,³⁵ åbenbart blevet udskilt; det har inden Abildgaard tilhørt samleren Niels Foss. Værket, der omhandler 15- og 1600-tallets store venetianske malere, er i denne sammenhæng dobbelt interessant, for Ulfeldt samlede ikke kun bøger, men også kunst. Frederik 3.s køb af hen ved firs malerier fra hans samling gav hans Kunstkammer et betydeligt løft – så ligesom det var tilfældet med Ulfeldts ven Ove Juul står vi her med en bog fra en samlers hylder.³⁶

I tilgift til sådanne sjældenheder er der i en samling af denne størrelse selvsagt også meget, som er mere forudsigeligt, f.eks. et pænt antal bøger, der tidligere har tilhørt 1700-tallets mere velkendte danske bogsamlere og lærde. Skikkelser som Temler, Horn, Wadskiær, Hedegaard, Luxdorph, Hviid og grev Moltke har allerede været nævnt. Listen kan

³⁰ En stor tak til Møntsamlingens personale og til cand.mag. Bengerd Juul Thorsen, Aarhus Universitet, der som del af et praktik projekt har kontrolleret oplysningerne om byttehandlen i 1843 mellem de to biblioteker.

³¹ *Catalogus Bibliothecae ... Ovidii Iulii Ivare f.*, 14.6.1687, fol. nr. 383.

³² Ove Juuls møntsamling: Ilsøe 2007, s. 66.

³³ Ove Juuls Goltzius: Nationalmuseets Bibliotek, IV f 5 fol.

³⁴ Ulfeldts bogsamling: Nielsen 1946, s. 127–133; Ilsøe 1999, s. 214–234.

³⁵ *Catalogus librorum selectissimorum ... Laurentii Ulfeldii*, 1662 i afsnittet *Libri Italici*, *In Quarto* nr. 69–70.

³⁶ H.C. Bering Lissberg: *Kunstkammeret*, 1897, s. 132 f.; en dedikation i en boggave vidner om venskabet mellem Juul og Ulfeldt: Ilsøe 1999, s. 219.

Fig. 4. Laurids Ulfeldts ejermærke i Carlo Ridolfi: *Le Maraviglie dell'arte*, Venezia 1648.
 Danmarks Kunstbibliotek, D 49:1-2 RA.

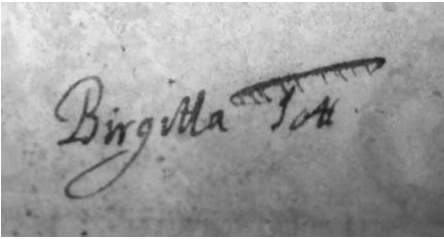

Fig. 5. Birgitte Thotts ejermærke i Thomas Fuller: *The historie of the holy warre*, Cambridge 1647. Danmarks Kunstbibliotek, C 49.

fra Danmark udvides med navne som J.J. Anchersen, Hans Gram, Woldemar Schmettau, J.L. Stubenrauch og J.C. Wolfen, fra Tyskland med digteren Michael Richey (1678–1761) og teologen Ernst Friedrich Wernsdorf (1718–82). Også her kan en søgning på “ejermærke” i bibliotekets web, <www.kunstab.dk> give nøjere detaljer.

Sluttelig endnu tre bøger fra danske 1600-tals biblioteker, denne gang med kvindelige ejere. For Abildgaard har relevansen af Jean Dubreuil's *La perspective pratique necessaire à tous les peintres I–III* (Paris 1647–51) været åbenbar, men det er interessant at se, at traktaten oprindeligt tilhørte adelsdamen Ide Sophia Bielcke og siden hendes mand Knud Gjedde (1635–1707).

Også en historie om korstogene kan man forstå, hvorfor maleren anskaffede sig. Historie og rejser var blandt hans foretrukne læsestof. Men i dette tilfælde har han købt et værk, hvis oprindelige ejer omfattede dets forfatter, den engelske gejstlige Thomas Fuller (1608–61), med særlig interesse. Den adelige forfatter og oversætter Birgitte Thott (1610–62) har indskrevet sig i dansk litteraturhistorie med sin store oversættelse af Senecas skrifter. Der er tale om 1600-tallets betydeligste danske klassikeroversættelse.³⁷

Ved siden af denne intellektuelle pioner indsats var Thott også involveret i oversættelsen af to af Thomas Fullers værker, *Gode Tancker udi onde og verre Tjder* (1664). En liste over dele af Birgitte Thotts bogsamling (som brændte med Sorø Akademi i 1813) viser ikke udgaver af Fuller, men dokumenterer hendes førstehånds kendskab til periodens heftigt stridende trosretninger, protestantismen, katolicismen, calvinismen og de reformerte.³⁸ Oversættelsen skyldes Birgittes niece Elisabeth,

³⁷ Marianne Alenius: Seneca-oversætteren Birgitte Thott. Et fagligt portræt. *Danske Studier* 1983, s. 5–47 (med liste over andre bøger med Birgitte Thotts ejermærke s. 43–44).

³⁸ Bøger med Birgitte Thotts ejermærke i Wilken Hornemann Heiberg: [*Fortegnelse over Sorø Akademis bibliotek*] 1809: Nielsen 1946, s. 146.

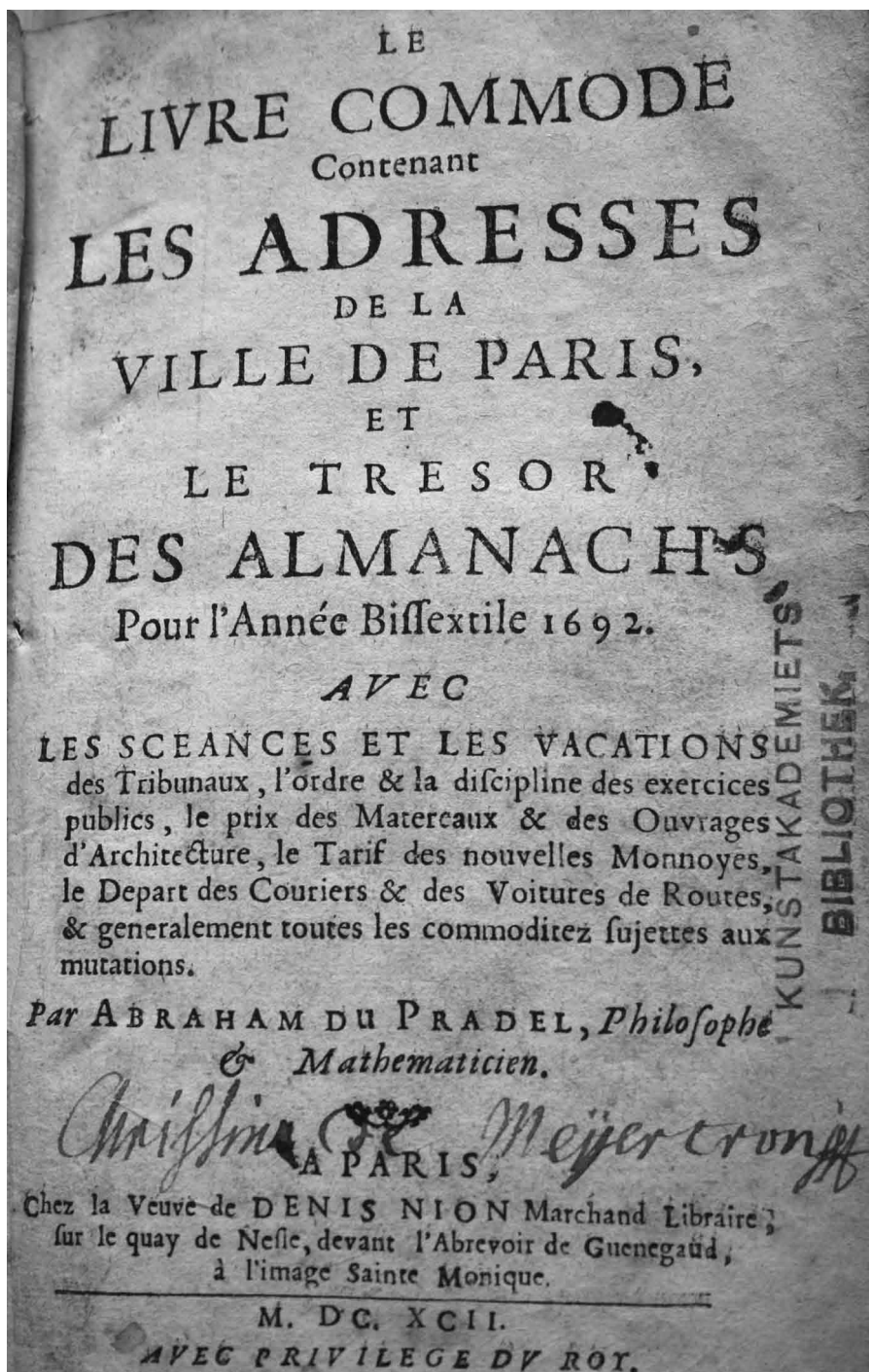

Fig. 6. Christiane de Meyercronnes ejermærke i *Le livre commode contenant les adresses de la ville de Paris*, Paris 1692. Danmarks Kunstbibliotek, D 82.

som døde før udgivelsen. Hendes faster afsluttede arbejdet, som dog først udkom efter hendes egen død. Med Thotts udgave af tre af Thomas Fullers traktater, *The History of the holy Warre, The Profane State* og *The Holy State* (Cambridge 1647, 1648 og 1652) er vi således tæt på en forfatters eget værksted (fig. 5).

Et tredje, mere uanseeligt værk, *Le livre commode contenant les adresses de la ville de Paris* (Paris 1692)³⁹ bringer os, ad en omvej, tæt på malerens ditto. Det har tilhørt rigskansleren Griffenfelds kusine, Christiane de Meyercrone (c. 1652–1737), som i en årrække 1674–1706 levede som ambassadørfrue med sin mand i Paris, indtil sympati for forfulgte huguenotter resulterede i parrets udvisning fra Frankrig (fig. 6). En adressebog for Paris fra 1692 har uden tvivl haft sin nytte for ambassadørparret – men hvad ville Abildgaard, næsten 100 år senere, med en sådan vejviser? Svaret gemmer sig i bogens anskaffelsestidspunkt. At dømme efter Abildgaards lister over bogindkøb fra foråret 1789 og frem til 1793 er den sammen med en guide til slotsanlægget i Versailles anskaffet i sensommeren 1789, altså på det tidspunkt, da alle, maleren inklusive, begyndte at fokusere på begivenhederne i revolutionens Frankrig, og i særdeleshed i Paris og Versailles. For hans kunst er det nu almindelig anerkendt, at 1789 betød et vendepunkt.⁴⁰ Så købet af den lille vejviser har sin egen plads i det større billede.

Associationseksemplarer

Særlig interesse har i denne gruppe to sæt folianter, der – som det fremgår af annotation – er solgt på en dubletauktion arrangeret af Jon Erichsen (1728–87) på Det Kongelige Bibliotek i 1783.⁴¹ Der er tale om værker, som er kommet til København som en del af Frederik 4.s krigsbytte fra Gottorp. Begge er opført i en håndskreven katalog over

³⁹ Håndbogen, vist den første af sin art, er udgivet af Nicolas de Blegny under pseudonymet Abraham du Pradel.

⁴⁰ Titlen på udstillingen i Paris, Hamborg og Kbh. i anledning af 200-året for Abildgaards død er sigende vidnesbyrd om denne nye teses gennemslagskraft: Thomas Lederballe (red.): *Nicolai Abildgaard Kroppen i oprør/ Revolution embodied*, 2009.

⁴¹ KBs dubletauktioner: Harald Ilsøe: Bøger der gik den anden vej. Historien om hvad der blev af Det Kongelige Biblioteks dubletter. *Fund og Forskning* 37, 1998, s. 11–62; om 1783: s. 27 ff. I det anoterede eksemplar, *Catalogus over en Deel ... Bøger*, 1783, KBs arkiv, E 62, fol., er nr. 158 fol. Kircher, nr. 230 fol. Strada a Rosberg; prisen var henholdsvis 7 rd. 1 og 3 rd. 6; køberen hed Møller.

Gottorpsamlingen fra 1709⁴² og behørigt udsmykket med hertug Friedrich 3.s superexlibris, det ene i dag uden den vanlige forgyldning, mens det andet er smykket med forgyldte superexlibris for og bag på hvert af de to bind (fig. 2b).

Abildgaard har uden tvivl købt begge værker på grund af deres pragtfulde grafiske udstyr. Ottavio Strada a Rosberg (1550–1606) er en af 1500-tallets store grafikere og hans oversigt over de romerske kejseres portrætmønter et visuelt overflødigshorn.⁴³ Større interesse samler sig imidlertid om Athanasius Kirchers pragtfuldt illustrerede forslag til en løsning af hieroglyffernes gåde: *Oedipus Aegyptiacus: hoc est universalis hieroglyphicae veterum doctrinae temporum injuria abolitae instauratio*. Rent grafisk har værkets arkane, hieroglyfiske stemning formentlig fascineret maleren, på hvis hylder man også kunne finde andre af de visuelt mere opulente dele af Kirchers forfatterskab.

I nærværende sammenhæng er det imidlertid af særlig interesse, at dette værk er tilgået den hertugelige samling som gave fra forfatteren, den i barokken vidtberømte romerske jesuit Athanasius Kircher (1602–80) til hans beundrer og medkorrespondent, den lærde hertug Friedrich 3. af Slesvig-Holsten-Gottorp. Den håndskrevne oplysning om proveniensen er et vidnesbyrd om venskabet mellem den protestantiske hertug og jesuiterordenens romerske superforsker (charlatan, sagde andre).⁴⁴ Forbindelsen er i dette tilfælde udførligt dokumenteret i det ledsagebrev til gaven, som Kircher sendte hertugen d. 16. april 1655. I brevet, som kendes fra en 1700-tals kildesamling,⁴⁵ fremlægges hele værkets lange vej frem til trykpressen, begyndende med Kirchers egne tyve år lange studier i kilderne til Ægyptens historie og kulminerende med kejser Ferdinand 3.s ærefulde samtykke i at understøtte offentliggørelsen af det kostbare to binds værk. Tidens mest habile romer-

⁴² Johann Pechlin: *Catalogus Bibliothecae Gottorpiensis*, fol. 123, recto nr. 16 (Kircher) og fol. 82, recto nr. 8 (Strada a Rosberg) – med tak til overarkivar Ivan Boserup for at lokalisere henvisningerne i sin database over Pechlins håndskrevne inventar fra 1709.

⁴³ Ottavio Strada a Rosberg: *De vitis Imperatorum et Caesarum tam occidentalium quam orientalium*, Frankfurt 1615 (Danmarks Kunstbibliotek, C 27) har uforgyldt superexlibris, men ligesom Kircher karakteristiske spor af grønne bindebånd (jfr. Ilsoe 1999, s. 423); Abildgaard har anskaffet værket efter 1793.

⁴⁴ John Fletcher (red.): *Athanasius Kircher und seine Beziehungen zum gelehrten Europa seiner Zeit*, Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung 17, Wiesbaden 1988, s. 153 og 157 citerer flere breve mellem Kircher og hertugen.

⁴⁵ Brevet dateret Rom 16.4.1655 og hertugens takkebrev fra 1.6.1655 er udgivet i J. Petrus Ludewig (red.): *Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum et monumentorum ineditorum adhuc*, Leipzig/Frankfurt 1720–40, vol. 5, s. 387–388 og 391–392.

ske grafikere bistod med det meget store antal illustrationer, hvormed værket udfolder hele den da kendte arv fra Ægypten. Ikke tilfældigt var værket på dubletauktionen i 1783 med syv rigsdaler blandt de højst betalte overhovedet. For Gottorp har løftet om gaven derfor været kærkomment. Det tyder på mere end blot høflig interesse, når hertugen i sit takkebrev fra juni 1655 understreger, at han endnu kun har fået Kirchers brev, men ikke bogen. Den nåede dog siden frem, og hertug Friedrichs bibliotekar, Adam Olearius (1603–71) lod gaven prægtigt indbinde.

Oplysningen om værkets tilhørsforhold og proveniens lyder “Den allerhøjste Fyrst Friedrich, Hertugen af Holstens bibliotek. Forfatterens gave” (*Serenissimi principis Friderici Ducis Holsatiae Bibliothecae Author donabat*). Den er diskret anbragt lige under Giovanni Angeli Caninis allegoriske frontispice, som stolt og demonstrativt anskueliggør værkets polyglotte kilder. På den tavle, som Fornuftens og Empiriens himmelske musere frembærer, opregnes de i alt seksten sprog samt utal af videnskabelige discipliner, som Kircher mestrede. Rustet med dette apparat møder hans gådegættende alter ego i atletisk græsk skikkelse uforfærdet Sfinksen, som en veritabel ægyptologiens Ødipus (fig. 7).

Det Kongelige Bibliotek har haft endnu en sådan gave fra Kircher til hertugen, i dette tilfælde med egenhændig dedikation på titelbladet, men det blev solgt på en senere dubletauktion.⁴⁶ Som et led i Romerkirkens charmeoffensiv over for protestantiske fyrster efter fredsslutningen i Münster modtog kong Frederik 3. også sådanne hilsner, og mønstret var det samme som i Gottorp. Kirchers værk om magnetismen, *Magnes siue de arte magnetica opus*, Rom 1654 var ledsaget af et dedikationsbrev, som vittigt spiller på kongens “tiltrækningskraft” og samtidig lover et eksemplar af *Oedipus Aegyptiacus*;⁴⁷ andre af Kirchers gaver kom også hertil med håndskreven dedikation; én er bevaret.⁴⁸

Når hertugen i Gottorp og kongen af Danmark fik gaver fra Rom, kunne Sveriges konge næppe forbigås. Måske er det ovenfor omtalte

⁴⁶ Et Gottorp eksemplar (Ilsøe 1999, s. 426) af Kirchers *Musurgia universalis*, Rom 1650 = Pechlin fol. 123, recto nr. 19 blev solgt i 1786.

⁴⁷ Kirchers ledsagebrev 14.1.1654 til Frederik 3. om *Magnes* og med løfte om *Oedipus*. Andreas Schumacher (red.): *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemark, vom Jahr 1522 bis 1663*, Kbh. & Lpz. 1758–59, bd. III, s. 374f. Eksemplaret af *Magnes* i KB har Frederik 3.s superexlibris (Fys. 22863, fol.); noget håndskrift, formentlig Kirchers dedikation, er ved indbinding skåret næsten helt væk allernederst midtfor på titelbladet.

⁴⁸ Af gaver fra Kircher med egenhændig dedikation til Frederik 3. er *Obelisci Aegyptiaci ... interpretatio hieroglyphica*, Rom 1666 stadig bevaret: Ilsøe 1999, s. 566 og 568.

Fig. 7. Frontispice efter tegning af Giovanni Angeli Canini til Athanasius Kircher: *Oedipus Aegyptiacus*, Rom 1655. Nederst ses Gottorp bibliotekets oplysning om proveniens. Danmarks Kunstbibliotek, B 18:1-2 RA.

svenske pragtbind (fig. 2a) endnu en sådan fyrstegave fra Athanasius Kircher, denne gang hans *Obelisci Aegyptiaci nuper inter Isaei Romani ruderata effossi interpretatio hieroglyphica* (Rom 1666).

Beundret og feteret af konger og fyrster som Kircher var, synes det passende at en og måske to af de gaver, hvormed et af 1600-tallets mest flamboyante visuelle genier komplimenterede europæiske herskere, er endt i et kunstabibliotek.⁴⁹

Fra længere nede på den sociale rangstige fortæller endnu et værk med en omtumlet skæbne om et venskabsforhold. Dedikanten er denne gang kurfyrsten (siden kongen) af Preussens hus-antikvar, Lorenz Beger (1653–1705), som i sin ungdom var tilknyttet hoffet i Heidelberg. Her forærede han i 1685 sit første storværk til den unge læge Georg Friedrich Franck de Franckenau (1669–1732), som tog det med sig til København, hvor han gjorde karriere som kongelig livlæge. Bogen er udstyret med modtagers påskrift og familiens exlibris. Den har siden tilhørt Johann Joachim Anchersen (1721–85), dernæst Luxdorph, Abildgaard, Akademiet og siden 1843 Møntsamlingen.⁵⁰

Til slut endnu en gave fra Rom, i dette tilfælde fra den store protektor af danske Rom rejsende i 1700-tallets sidste årtier. Kardinal Stefano Borgia (1731–1804) støttede meget aktivt danske forskere og kunstnere – i hans bibliotekssal i romerkirkens missionscentral, Berninis og Borrominis *Palazzo della Propaganda Fide*, vidner et helt dansk portrætgalteri, med portrætter af bl.a. Georg Zoëga og Friedrich Münter, om de mange dansk-romerske kontakter, som Abildgaard også selv nød godt af. På et tidspunkt har Torkel Baden foræret ham et værk, han havde fået af kardinalen.⁵¹ Et andet værk sendte Zoëga i 1787 hjem til Friedrich Münter i København med besked om som aftalt at give det videre til Abildgaard med en hilsen fra Zoëgas høje velynder, kardinal Borgia, som havde overtalt prins Camillo Borghese til at forære den danske historiemaler det nyudgivne katalog over sine kunstsamlinger.⁵² En indklæbet seddel i Zoëgas hånd vidner stadig om transaktionen.

⁴⁹ Jocelyn Godwin: *Athanasius Kircher's Theatre of the World*, London 2009.

⁵⁰ Lorenz Beger: *Thesaurus ex thesauro Palatino selectus*, Heidelberg 1685: Nationalmuseets Bibliotek, III k 75 fol. Francknau'ernes bøger og exlibris: Ilsøe 2007, 96–98.

⁵¹ Anna Germano & Marco Nocca (red.): *La collezione Borgia*, Napoli 2001, s. 278–293 gengiver hele portrætserien, for hovedpartens vedkommende malet af J.J. Cabott (1754–1814).

⁵² Brev fra Georg Zoëga til Friedrich Münter 16.9.1787: *Ascani* 2012, nr. 720.

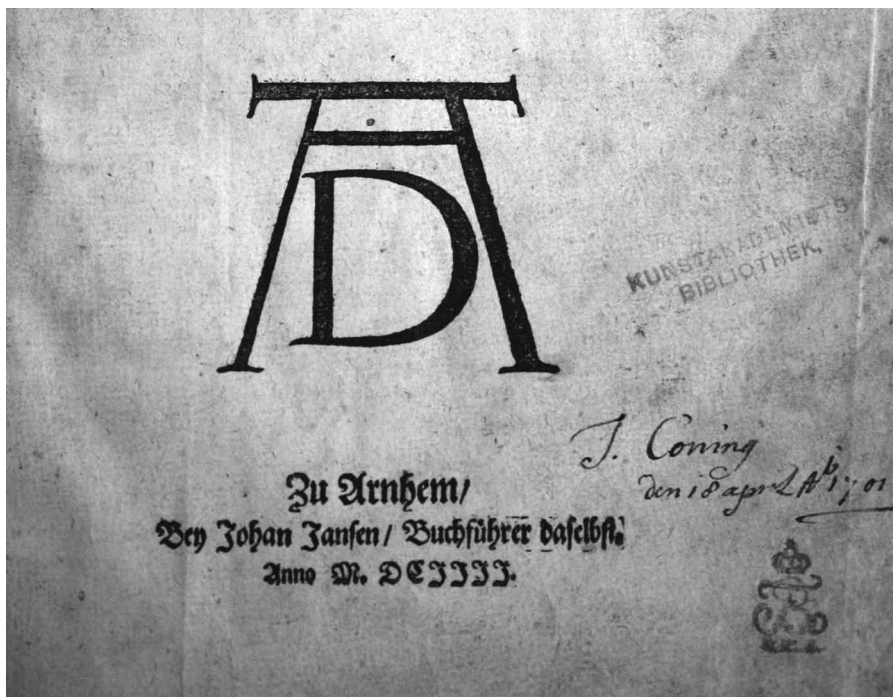

Fig. 8. Jacob Conings ejermærke i *Opera Alberti Dureri*, Arnhem 1603–04. Danmarks Kunstbibliotek, C 23 RA.

Kunstnernes bøger

En særlig interesse samler sig om de bøger, som har tilhørt Akademiets tidligste generationer af kunstnere. Abildgaard var et stolt og selvbevidst medlem af standen, der i generationerne før og efter ham hævdede sig fra at være en gruppe af ofte fremmede kontraktarbejdere til at være en stand med et akademisk borgerbrev. Måske er nogle af de køb, han har gjort af bøger, som tidligere har tilhørt andre danske kunstnere, vidnesbyrd om interesse for gruppens tidlige historie. To ejermærker bringer os i al fald i dobbelt forstand helt tilbage til Kunstakademiets begyndelse. Det ene er et eksemplar af Albrecht Dürers i dag uhyre sjældne⁵³ *Opera Alberti Dureri* : *das ist / alle Bücher des weitberühmbten und Künstreichen Mathematici und Mahlers Albrechten Durers von Nürenberg / so viel deren von ihm selbst in An. 1525 und 1528 kurtz vor und gleich nach seinem todt in Truck geben*, udgivet i Arnhem i 1603–04. Der er tale om den første

⁵³ En søgning (4.3.11) i *The European Library* gav samlet kun tre eksemplarer.

samlede udgave af Dürers skrifter. Eksemplaret har så til og med tilhørt den hollandske prospektmaler Jacob Coning (c. 1648–1724), som under Frederik 3. indvandrede til Danmark (fig. 8).

Ejermærkets “J. Coning d. 18 April 1701” er et årstal med stærk resonans i dansk kunsthistorie. I den optimistiske tid i Frederik 4.s første regeringsår var Coning en af medunderskriverne af den ansøgning, der på malernes skytshelgen Sankt Lukas dag 18. oktober 1701 anmodede kongen om at godkende oprettelsen af et societet til at fremme kunstinteressen i Danmark.

Otto de Willarts (c. 1663–1722) var en anden af disse tidlige, indvandrede hollandske foregangsmænd. Også han var medunderskriver på andragendet fra 1701. I hans bogsamling har den franske folio udgave af Filostrats “Billeder”, som er udstyret med hans ejermærke, sikkert haft en hædersplads. Filostrat (i virkeligheden navnet på to beslægtede forfattere) er nemlig antikkens fremmeste repræsentanter for den særlige prosa-poetiske genre, som kaldets ekphrasen. Sådant “billedbeskrivelse” (i Filostrats tilfælde af mere end 60 figurrige malerier i en – formentlig fiktiv – malerisamling i antikkens Neapel) var for kunstnere, som arbejdede inden for figurmaleriet, en uudtømmelig kilde til viden om den antikke mytologi og antikkens billedsprog. Udgavens allegoriske frontispice jævntiller programmatisk musehoffet i Paris med antikkens Athen. Willarts var blandt pionererne for formuleringen af en lignende dagsorden herhjemme (fig. 9).

Bøger med billedforlæg anskaffede Abildgaard sig også fra bogsamlinger tilhørende andre af sine forgængere og ældre samtidige. Nævnes kan et værk tilhørende medaljøren Christian Wineken (1680–1746), en håndbog over mytologiske skikkelser og allegorier tilhørende Domenico Maria Gianelli (c. 1724–1801) og bøger om antikke gravmæler og reliefperspektivet tilhørende henholdsvis billedhuggeren Weidenhaupt (1738–1805) og Henrik Grosch (1763–1813)

Den praktiske, næsten laugsmæssige benyttelse af denne type værker, sommetider i generation efter generation kommer tydeligt frem i de værker, Abildgaard overtog efter medaljøren Daniel Adzer (1732–1808) formodentlig efter dennes død. Her var grundbøger, alle købt under studieophold i Rom i 1782–84 såsom en italiensk grammatik, en anatomi og et værk med gengivelse af Francesco Albanis udsmykning af palazzo Verospi i Rom (det sidste med et “D.J. Adzer i Rom 1763”).

Blandt Abildgaards forgængere var der flere, hvis ambitioner og interesser i lighed med hans egne rakte videre end til det blot håndbogsmæssige. Nævnes skal i første række den tyske fødte maler og arkitekt

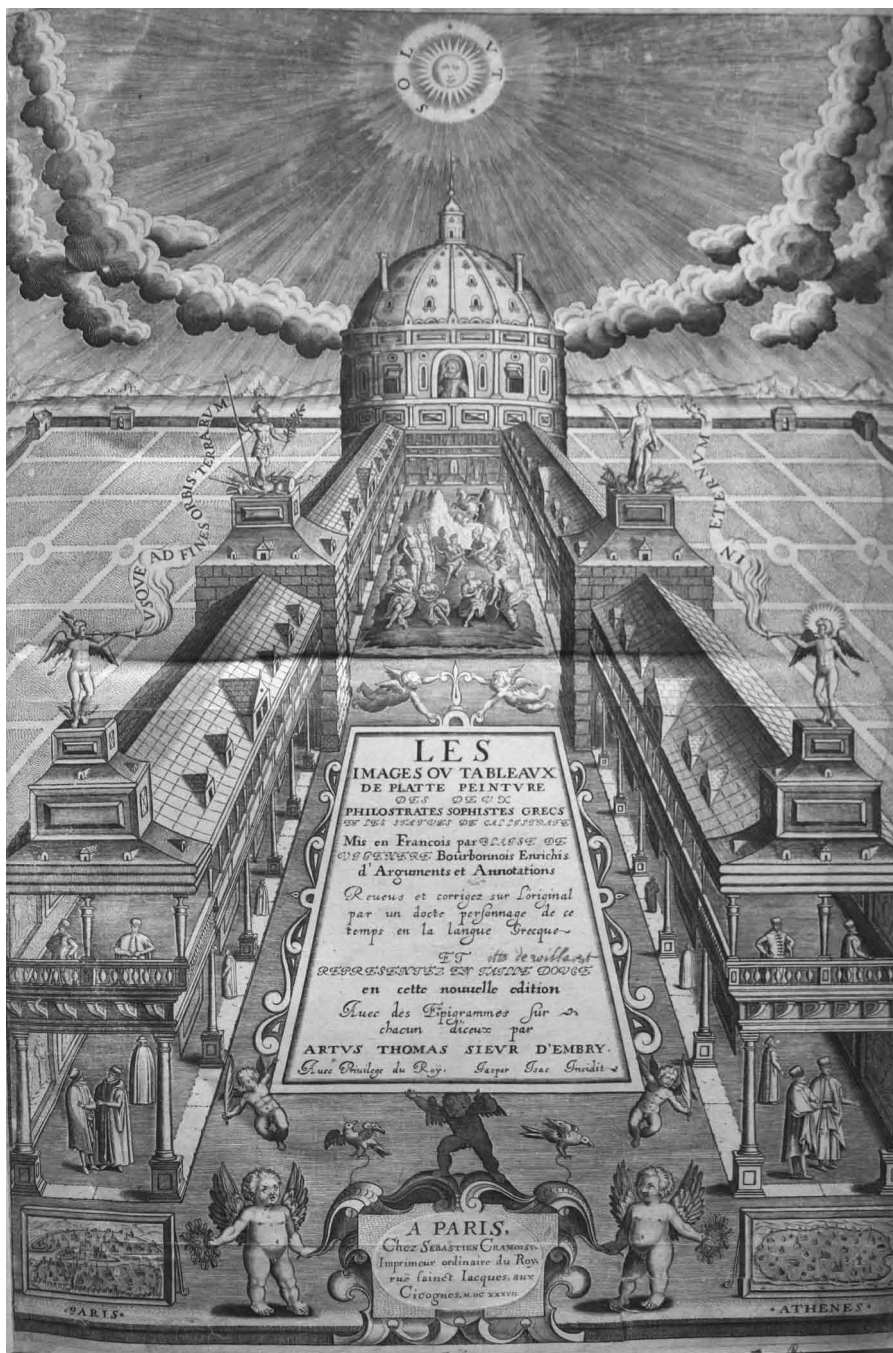

Fig. 9. Frontispice i *Les images ou tableaux de platte peinture des deux Philostrates sophistes grecs et les statues de Callistrate*, Paris 1637. Midt i tekstfeltet ses Otto de Willarts ejermærke. Danmarks Kunstbibliotek, B 13.

Marcus Tuscher (c. 1705–51), der efter mange år i Italien og England i 1746 var blevet udnævnt som professor ved det akademi, som Christian 6. havde oprettet. Tuscher bragte et pust af den store verden med sig. Hans relativt store bogsamling, som blev bortauktioneret efter hans tidlige død i 1751, fortæller om en kunstner med europæisk vidsyn. Abildgaard erhvervede med tiden ti titler, som er udstyret med Tuschers ejermærke. De fortæller om vandreårene, fra “Marco Tuscher a Livorno 1736”, “Marco Tuscher a Roma 1738” og på samme måde i flere titler fra “Firenze 1739” og 1740 indtil der sluttes med “M. Tuscher Copenhagen 1749”. De fortæller også om interesser, for antikviteter og for kunst- og arkitekturteori. Interessantest er nok Tuschers udgave købt i København 1749 af et sæt pamfletter med titlen *Réflexions sur quelques causes de l'état présent de la Peinture en France, avec un examen des principaux Ouvrages exposés au Louvre le mois d'Août 1746* (Paris 1746) og *Lettre sur l'exposition des ouvrages de peinture, sculpture, etc. de l'année 1747. Et en général sur l'utilité de ces sortes d'Expositions* (Paris 1747). De to pamfletter af henholdsvis La Font de Saint-Yenne og Jean-Bernard le Blanc opfattes traditionelt som det første eksempel på en moderne kunstkritik. I den hidsige, men også principielle udveksling mellem de franske kunstkendere skitseres holdninger til kunstkritikken, som stadig deler vandene. Kan alle udtale sig? Eller kun sagkundskaben? Og findes en sådan? Eller er kunsten (således La Fonts demokratiske synspunkt) en del af et offentligt intersubjektivt rum, hvor “enhver er berettiget at ytre sine Tanker” (som Abildgaard et sted formulerede det)?⁵⁴ Med til billedet hører også, at La Font i samme omgang plæderer for et nationalt museum, gerne i selve Louvre. Det er kort sagt en debat med helt nye, næsten profetiske signaler om kunstens stilling og kritikens opgaver, som de to pamfletter fremlægger – og det er tankevækkende, at de blot to år efter også blev opfanget af en akademiprofessor i København.

Der var højt til loftet på det Akademi, hvor Abildgaard fik sin uddannelse. Flere af hans lærere havde under deres studieår i udlandet sørget for at møde de rigtige og trukket på den inspiration, de der kunne få. Hans lærer Mandelberg havde i Paris været protegeret af den store kunstkender grev Caylus, og i Rom havde Peder Als og Wiedewelt været en del af kredsen omkring selveste Johann Joachim Winckelmann. Intet under, at tendenserne derude slog så tidligt igennem herhjemme.

Et par titler med lærernes ejermærker illustrerer de akademiske ambitioner, såsom André Félibiens *L'Idée du peintre parfait, pour servir de règle*

⁵⁴ Abildgaard og den tidlige kunstkritik: Kragelund 1999, s. 55ff.

aux jugemens que l'on doit porter sur les ouvrages des peintres, Amsterdam 1736 med ejermærket „Peder Als Dresden 4de Sept: 1756“.

Også fra sin anden lærer, Johannes Wiedewelt havde Abildgaard et par titler med ejermærke, om anatomi, om et arkæologisk emne samt en udgave af Leonardo da Vincis skrifter, men da Wiedewelt døde og hans store bogsamling i 1803 kom på auktion, var Abildgaards bibliotek allerede så velforsynet, at det synes at have været relativt beskedent, hvad han ved den lejlighed købte. Meget af det, som stod på Wiedewelts hylde, havde Abildgaard i forvejen.

Ved en auktion i 1803 blev Wiedewelts bøger spredt for alle vinde. Kun syv år senere kunne et endnu større kunstnerbibliotek være kommet under hammeren og blevet opløst – hvis det altså ikke lige havde været for en energisk enke og fremsynet præses med adgang til 15.000 rigsdaler i sin kongelige fætters chatol. “Til Gavn for ... Konsternes Dyrkere i Danmark”.

SUMMARY

PATRICK KRAGELUND: *Owners Marks in Early Acquisitions of the Danish National Art Library*

The article provides a historical survey of owners' marks, of exlibris and superexlibris in the early section (acquisitions 1754–1810) of the holdings of the Danish National Art Library. From the early part of this period a few royal gifts have been preserved, but the largest part of the material of relevance entered the library with the acquisition of the painter Nicolai Abildgaard's books in 1810. It includes items with the superexlibris of King Charles XI of Sweden and Duke Friedrich III of Slesvig-Holstein-Gottorp (the latter a gift from Athanasius Kircher) and books from Danish 17th century private libraries, among which the author and translator Birgitta Thott. In the Royal Academy context, books once belonging to three of the early Dutch and German immigrant artists active in early 18th century Denmark such as Johann Coning, Otto de Willarts and Marcus Tuscher are of particular interest.

